

Liudas GLEMŽA

*Kaunas 1792 m.
Abiejų Tautų
Respublikos–Rusijos
imperijos karo
akivaizdoje*

Reikšminiai žodžiai: 1792 m. karas, miestiečiai, Kaunas, Civilinė karinė komisija, Ketverių metų seimas, Rusijos kariuomenė.

Šio straipsnio objektas yra ne karybos istorija, o Kauno gyventojų laikysena 1792 m. karo akivaizdoje. Lietuvos istoriografijoje 1792 m. karą tarsi užtemdė Targovicos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinių konfederacijų sudarymo aplinkybės, todėl jis išvirto pernelyg nereikšmingu epizodu Lietuvos istorijoje, po kurio buvo sudaryta LDK generalinė konfederacija ir baigėsi Ketverių metų seimo reformos. Vis dėlto visuomenės nuotaikos minėto karo akivaizdoje parodo, kokią kelią – reformų ar antireformų – rinkosi patys Lietuvos gyventojai, kaip jie traktavo reformų priešininkus ir Rusijos kariuomenės paramą šiems politikams. Tai paskatino analizuoti LDK visuomenės pozicijas didžiųjų sukrėtimų – Abiejų Tautų Respublikos padalijimų – laikotarpiu.

Kauno pavyzdys 1792 m. karo metu yra išskirtinis. Į tai jau atkreipė dėmesį Lenkijos istorikai Tadeusz Korzonas¹, Władysław Smoleński² ir Adamas Wolański³. Pastarojo monografijoje susitelkiama būtent į karinius veiksmus. Aprašydamas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Civilinių karinių komisijų veiklą, savo monografijoje 1792 m. įvykius Kaune minėjo baltarusių istorikas Jura Gordejevas⁴. Lietuvos istorikės Ramunės Šmigelskytės-Stukienės monografijoje taip pat apžvelgiamos LDK generalinės konfederacijos kūrimo

¹ T. Korzon, *Wewnętrzne dzieje Polski za Stanisława Augusta*, t. V, Warszawa, 1897, s. 189–190.

² W. Smoleński, *Konfederacja targowicka*, Kraków, 1903, s. 122.

³ A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska*, Warszawa, 1996.

⁴ J. Gordziejew, *Komisje porządkowe Cywilno-wojskowe w Wielkim Księstwie Litewskim w okresie Sejmu Czteroletniego (1789-1792)*, Kraków, 2010, s. 310.

aplinkybės, o straipsnių objektu tapo Kauno bajorų laikysena pasibaigus 1792 m. karo veiksams⁵.

Kauno pavyzdys pasirinktas ir dėl kitų priežasčių. Jeigu ne laimingas ir netikėtas radinys Kauno apskrities archyve – Kauno savivaldos dokumentų knyga (1791–1811 m.), kuri buvo laikoma dingusia, šis straipsnis būtų gerokai kuklesnis. Surasta byla suteikė informacijos, kurios šio straipsnio autorius ieškojo jau 15 metų ir buvo praradęs viltį, kad Kauno magistrato byla, apimanti itin reikšmingus 1792 m. balandžio–birželio įvykius, apskritai egzistuoja. Atrodė vis labiau tikėtina, kad patys kauniečiai ją sunaikino, į miestą įžengus Rusijos kariuomenei 1792 m. birželį, – tačiau stebuklas įvyko⁶.

Byla neeilinė tuo, kad joje atsispindi Kauno miestiečių reakcijos į prasiėjusį karą. Ketverių metų seimo reformų laikotarpiu LDK miestų magistratų protokolų knygų išliko nedaug (Vilniaus, Kauno, Pružanų, Minsko, Pinsko, Kėdainių), nes 1794 m. pradžioje Teisingumo departamento nurodymu visus „revoliucinio“ Ketverių metų seimo dokumentus buvo nurodyta iš miestų išsiųsti į Varšuvą. Tolesnis šių dokumentų likimas iki šiol neišskus⁷. Be to, iki šiol istoriografijoje (A. Wolańskis, J. Gordziejewas, R. Šmigelskytė-Stukienė) iš esmės buvo pabrėžiama bajorijos reakcija ir veiksmai. Vilniaus pozicijas išreiškė Ketverių metų seimo reformų laikotarpiu įkurtų naujųjų savivaldos institucijų pareigūnai, tarp kurių svarbiausią vietą užėmė į magistratą išrinkti bajorai. Kaunas šiuo aspektu buvo kitoks, nes į miesto magistratą reformų metais nebuvo išrinktas nė vienas bajoras, o savivaldos pareigūnų priešakyje stėjo miestiečiai, tapę vaitu ir keturiais tarėjais⁸. Dar viena svarbi detalė – Kaunas turėjo gerokai

⁵ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės generalinės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*, Vilnius, 2003; R. Šmigelskytė-Stukienė, Kauno pavieto bajorija valstybės permainų laikotarpiu, *Pracities pėdsakais*, Vilnius, 2007, p. 293–312; R. Šmigelskytė-Stukienė, 1792–1793 m. Kauno pavieto konfederacija, *Kauno istorijos metraštis*, t. 5, Kaunas, 2004, p. 247–263.

⁶ Už suteiktą ypač svarbią informaciją dėkojame Raimondai Rickevičienei, Arvydui Pakštaliui ir Kauno apskrities archyvo darbuotojams. Byla buvo atsidūrusi atskirame Kauno apskrities bylų fonde: *Kauno apskrities archyvas* (toliau – KAA), f. 1600 (69), a. 1, b. 617. Atkreiptinas dėmesys, kad šioje byloje įrištos ir kitos Kauno savivaldos knygos, kurių likimas buvo nežinomas, todėl išvardijame visas joje esančias ilgai ieškotas Kauno savivaldos knygas, susijusias su miesto reformomis: 1792, 1794 m. Kauno savivaldos po Ketverių metų seimo reformos (balandžio mėn.) protokolų knyga (1792 04 16–1792 06 15, 1794 05 01–1794 06 29), ten pat, l. 1–32; 1791–1792 m. Kauno miesto pirmosios instancijos teismo knyga (1791 07 18–1792 04 11, paskutinis įrašas – 1792 06 13), ten pat, l. 34–57; 1794–1795 m. Kauno policinio magistrato protokolų knyga (1794 03 10–04 29, 1794 11 17–1795 04 18), ten pat, l. 109–155.

⁷ L. Glenža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės miestų sąjūdis (1789–1792 m.)*, Kaunas, 2010, p. 16–17.

⁸ Vaitas Jonas Reisas (Jan Rejs), tarėjai Kristijonas Straušas (Krystian Strausz), Jonas Vilimas (Jan Wilim), Zacharijus Hendzelis (Zachariasz Hendzel) ir Motiejus Rimaševskis (Maciej Rymaszewski).

daugiau laiko nei dauguma kitų LDK miestų, nes Rusijos kariuomenė į jį įsiveržė praėjus beveik mėnesiui nuo karo veiksmų pradžios.

Iš pradžių vertėtų pateikti bendros informacijos apie 1792 m. karo priežastis, eigą ir padarinius. Karas kilo tarp Abiejų Tautų Respublikos ir Rusijos imperijos, kurios tikslas buvo sukurti atskiras Lenkijos ir Lietuvos bajorų konfederacijas, nukreiptas prieš pažangias Ketverių metų reformas bei Gegužės 3 d. Konstituciją ir perduoti joms valdžią Lenkijoje ir Lietuvoje per Rusijos karinę intervenciją. Taigi, siekta atkurti Rusijos pozicijas, buvusias prieš 1787–1792 m. Rusijos–Turkijos karą ir sukurti marionetinę, nuo Rusijos priklausomą, valdžią Abiejų Tautų Respublikoje. Šis prorusiškas instrumentas – 1792 m. konfederacijos – vėliau turėjo parengti ir antrojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo teisinę bazę – sušaukti seimą, kuris įteisintų įvykusius teritorinius pakeitimus – Rusijos ir Prūsijos naudai. Prisimintina, kad Ketverių metų seimo reformos prasidėjo dėl pakitusios geopolitinės padėties ir jėgų santykio Rytų Europoje bei dėl 1787 m. kilusio Rusijos–Turkijos karo ir Rusijos imperijos karinių dalinių priverstinio atitraukimo iš Abiejų Tautų Respublikos teritorijos. Rusijos–Turkijos karas buvo ilgas, permainingas, ypač prasidėjus kariniams veiksams, tačiau 1792 m. pradžioje Rusija galutinai palaužė priešinką ir sudarė su juo taikos sutartį, pagal kurią dar labiau sutvirtino savo pozicijas Juodosios jūros regione.

Rusijos imperija, prisidengdama bajorų teisių ir laisvių gynėjos aureole, vykdė pragmatiską imperialistinę politiką, tarp jos tikslų nebuvo nei LDK valstybingumo, nei bajorų laisvių ir teisių atkūrimo klausimų sprendimas. Konfederacijos tebuvo Rusijos politikų įrankis, kuriuo siekta pademonstruoti, kad patys Lenkijos ir Lietuvos piliečiai prašo didžiojo kaimyno pagalbos, kuris ją privalo suteikti. Kitaip nei Lenkijos Targovicos, LDK generalinės konfederacijos Rusijos politikams, prieš prasidedant 1792 m. karui, sukurti nepavyko, – ji buvo sudaryta tik po Rusijos kariuomenės intervencijos. Tai reiškia, kad Rusijos kariniai veiksmai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teritorijoje neturėjo nė menkiausio teisinio pagrindo⁹. Tai rodo ir Lietuvos bajorijos bei aristokratijos poziciją, bent jau jų daugumas. Karo išvakarėse Rusijos įrankis buvo tik saujelė.

Pasibaigus karui su Turkija, Rusija jau 1792 m. balandį pradėjo Abiejų Tautų Respublikos pasienyje telkti savo kariuomenę. Sklido gandai apie neišvengiamai artėjantį karą. Į centrinės valdžios institucijas plūdo raportai iš pasienio Civilinių karinių komisijų. Įtampa buvo jaučiama jau 1792 m. gegužės 3 d. Konstitucijos metinių švenčių laikotarpiu: apie tai informavo Vilniaus prezidento Antano Tyzenhauzo laišakai karaliui Stanislovui Augustui, kuriuose valdovas užtikrinamas, kad Vilniaus visuomenės patriotizmo dvasia jam neturėtų kelti nė menkiausių abejonių¹⁰. Tai patvirtina ir skubi reformų šalininko

⁹ Plačiau: R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 99.

¹⁰ 1792 05 06, A. Tyzenhauzas Stanislovui Augustui, *Biblioteka Narodowa w Warszawie*,

pamokslininko Mykolo Karpavičiaus išvyka iš Vilniaus – kuo toliau – į Prienu¹¹, prorusiškų pažiūrų Vilniaus vyskupo Ignoto Masalskio pastangos pasitraukti iš Lietuvos į Prūsiją ir jo sulaikymas gegužės pabaigoje Kalvarijoje¹² bei kiti įvykiai. Įtampa, be abejonės, tvyrojo ir Kaune, nors 1792 m. gegužės mėn. datuotuose istoriniuose šaltiniuose apie tai tiesiogiai neužsimenama. Dar vasario mėn. įtampą Kaune sukėlė padėkos už Konstituciją dokumento svarstymas bajorų seimelyje, kai iš parapiinės bažnyčios demonstratyviai išėjo reformų priešininkas Mykolas Kosakovskis su savo šalininkais¹³. Kaune, kaip ir kituose miestuose, Gegužės 3 d. Konstitucijos metinių proga buvo surengta šventė. Matyt, būtent jos išikilmėms pritrūkęs lėšų magistratas skolinosi pinigų¹⁴. Apie šventės organizavimą lakoniškai informuoja įrašas magistrato protokolų knygoje: įsakyta į šventę susirinkti cechams, o miesto gyventojams nurodyta gegužės 3 d. vakarą iliuminuoti Rotušę ir lempomis apšviesti visų miesto namų langus¹⁵.

Jau nuo balandžio mėn. plūdo raportai į Karo komisiją ir Įstatymų sargybą apie Rusijos kariuomenės telkimą Abiejų Tautų Respublikos pasienyje¹⁶. Dar Rusijos kariuomenei nekirtus sienos, gegužės 15 d. pasirodė Įstatymų sargybos universalas, kuriame Abiejų Tautų Respublikos visuomenė buvo kviečiama susitelkti ir pasirengti neišvengiamam kariniam konfliktui, prisijungti prie valstybės gynybos, rinkti aukas ir pagelbėti savo kariuomenei.

Karas prasidėjo 1792 m. gegužės 22 d., kai Rusijos kariuomenė (iš viso 33 700 karių), pasidalijusi į keturis korpusus, keturiose vietose – ties Polocku, Toločinu, Daugpiliu ir Rogaičiu – kirtu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sieną¹⁷. 1792 m. ir LDK, ir Lenkijos kariuomenė dar kūrėsi ir nebuvo pasiren-

mf. Nr. 19179, l. 149.

¹¹ W. Smoleński, *Ostatni rok sejmowi wielkiego*, Kraków, 1897, s. 368.

¹² 1792 06 08, Abiejų tautų policijos komisijos (toliau – ATPK) posėdžio protokolas, *Archiwum Główne Akt Dawnych* (toliau – AGAD), f. Archiwum królestwa polskiego (toliau – ATPK), b. 152, l. 323–333.

¹³ R. Šmigelskytė-Stukienė, Kauno pavieta bajorija valstybės permainų laikotarpiu..., p. 304.

¹⁴ 1792 05 03, Kvititas (liudijantis, kad Kauno magistratas pasiskolino 210 raudonųjų (arba 3 780 auksinų) iš Abelio Soloveičiko „na potrzebę gwałtowną całego miasta Kowna“ ir įsipareigoja skolą su procentu gražinti tą pačių metų rugsėjo 1 d.), *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 443, a. 5, b. 534a, l. 271.

¹⁵ „Ratusz a w nim Portret Najjaśniejszego Monarchy z Geniuszami i Lampami przyozdobić postanawia. Również y w całym mieście takowy dzień przy nabożeństwie, ogłosić z Mordzerzow przy zgromadzeniu cechów z chorągwiami y wieczorem uroczyście obchodzić i Lampami po Domach oświecać y ogłoszeniem wszystkich obywateli uprzedzić zaleca“: 1792 05 01, Kauno policinio magistrato protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 8a–9.

¹⁶ J. Gordziejew, *Komisje porządkowe...*, s. 308–309.

¹⁷ Plačiau žr.: R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės susidarymas...*, p. 59–60.

gusi gruntis su Rusijos kariuomene, užgrūdinta karuose su Turkija¹⁸. LDK teritorijoje įvyko tik du didesni mūšiai – prie Miro ir Bresto¹⁹, po kurių LDK kariuomenė buvo priversta trauktis į valstybės gilumą. Tikėta, kad susijungusios Lietuvos ir Lenkijos kariuomenės vis dėlto pajėgs duoti atkirtį priešui. Galiausiai priešui be mūšio buvo palikti Vilnius ir Kaunas. Birželio 14 d. Simono Kosakovskio vadovaujamas Rusijos kariuomenės dalinys pirmasis įžengė į LDK kariuomenės apleistą Vilnių, o birželio 20 d. Rusijos generolo majoro Aleksejaus Chruščiovo dalinys (apie 1 000 karių ir 3 patrankos) įžygiavo į ištuštėjusį Kauną. Svarbu prisiminti, kad ir Vilniuje, ir Kaune Rusijos kariai nerado bajorų²⁰, kurių dauguma kartu su kariuomene pasitraukė į valstybės gilumą.

Taigi šiame straipsnyje labiausiai domimasi kauniečių laikysena minėtu laikotarpiu (beveik mėnesio trukmės – nuo gegužės 22 d. iki birželio 20 d.). Žinia apie prasidėjusį karą Kauną pasiekė mažiausiai per tris dienas. Kauno miestiečiai iš karto ėmėsi iniciatyvos ir jau gegužės 25 d. paskelbė kreipimąsi į Kauno apygardos laisvųjų miestų magistratus²¹, vadindami juos broliais. Miestiečiai buvo kviečiami nenusileisti kitiems ginant Respubliką ir savo laisves bei įrodyti bajorams, kad jų kilnumas, pavyzdys ir dosnumas „įžiebė miestiečių luomo piliečiuose tokį dėkingumą, jog [dabar jie] yra pasirengę sudėti gyvybę, kraują ir turtą gindami šventus tautos įstatymus bei nepriklausomą laisvę“, parodyti, kad miestiečiai yra „pilnai verti tokio pasitikėjimo“, taip pat savo pavyzdžiu „atvirai įtikinti tuos visus [reformų priešininkus] dėl miestų [piliečių] prisirišimo prie krašto, laisvių ir visos tautos“. Todėl Kauno magistrato pareigūnai priminė miestiečių pareigą ir reikalavo, kad visi miestai birželio 8 d. atsiųstų į Kauną po du atstovus, įgaliotus priimti bendrus susitarimus dėl visiškaip aprūpintų savanorių rinkimo iš kiekvieno miesto be valstybės finansinės paramos.

Tik po penkių dienų – gegužės 30 d. – magistratą paštu pasiekė 2 egzemplioriai gegužės 15 d. Įstatymų sargybos universalas²². Ne anksčiau į Kauną atėjo ir kiti centrinės valdžios nurodymai, informuojantys apie sudėtingą padėtį prasidėjus karui. Gegužės 29 d. Kauno magistratas gavo iš Abiejų tautų policijos komisijos slaptąją instrukciją Kauno policijos intendantui²³, kurioje dėmesys buvo sutelktas būtent į šio pareigūno veiksmus karo sąlygomis²⁴. Su šiuo raštu

¹⁸ V. Rakutis, *LDK kariuomenė Ketverių metų seimo laikotarpiu (1788–1792)*, Vilnius, 2001, p. 241–243.

¹⁹ A. Wolański, *Wojna...*, s. 470–495.

²⁰ W. Smoleński, *Konfederacja targowicka*, Kraków, 1903, s. 122; A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska...*, s. 510.

²¹ 1792 05 25, Kauno magistrato atsišaukimas į Kauno apygardos laisvuosius miestus, *Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas*, saugojimo vnt. 168-12, l. 1–2.

²² 1792 05 30, Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 16a.

²³ 1792 05 29, Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, ten pat, l. 16.

²⁴ 1792 05 21, ATPK slaptojo posėdžio protokolas ir instrukcija intendantams, *AGAD*,

Kauno magistratas susipažino ir egzempliorių pasiliko sau. Neabejotina, jog centrinės valdžios dėmesys Kaunui buvo ypatingas, nes čia pagal gegužės mėnesio karinės vadovybės planą ketinta sulaukyti įsiveržusią priešų kariuomenę²⁵. Ši dėmesį patvirtina ir Kauno pavieto bajorų Abiejų tautų karo komisijos nario Jurgio Zabiėlos (Jerzy Zabięłto) bei Abiejų tautų policijos komisaro ir Kauno apygardos miestų atstovo Juozapo Fergio (Jozef Fergis) skubus atvykimas į Kauną. Šie pareigūnai aktyviai palaikė reformas ir jau 1791 m. gegužės 8 d. Kaune su bajorais ir miestiečiais dėkojo valdovui ir seimui už Gegužės 3 d. Konstituciją bei priėmė miestiečių teises²⁶. Jiems turėjo būti duoti nurodymai suburti bajorus ir miestiečius, iškilus karo grėsmei.

Gegužės 29 d. Kauno miesto Rotušėje įsikūrusioje Kauno Civilinės karinės komisijos būstinėje, dalyvaujant šiems centrinės valdžios pareigūnams, susirinko bajorai ir pareiškė²⁷, kad gins Gegužės 3 d. Konstituciją, nes „nėra doriems piliečiams mielesnės akimirkos kaip [ši, kad galėtų] paaukoti savo gyvybę, kraują ir turtus ginant savo tėvynę ir nepriklausomą laisvę“. Pareiškime aiškinama, kad prieš Abiejų Tautų Respubliką pradėtas Rusijos imperijos karas ir Įstatymų sargybos universalai Kauno bajorus „verčia įrodyti, kad [mūsų] tauta turi paklusti ne svetimos jėgos grasinimams, bet moka paklusti tik savo įstatymams, kad ši nuostabi tauta žino savo pareigas ir pati su užsidegimo dvasia be prievartos skuba ginti tėvynę“. Apie Targovicos ir LDK generalinės konfederacijos iniciatorių deklaracijoje pabrėžta, jog „pati išmintingoji Rusijos monarchė (...) tikriausiai su panieka širdyje žiūri“ ir juos laiko „tikėtai įrankiu savo šalies tikslams pasiekti“. Kauno bajorai paskelbė, kad prorusiškų simpatijų neslepiančius asmenis nuo šios dienos gaudys kaip tėvynės išdavikus, remiančius priešų kariuomenę, o savo veiksmus derins su LDK kariuomene. Jau pirmąją dieną už reiškančiųjų simpatijas Rusijos imperijai sugavimą buvo surinkta pinigų apdovanojimams. LDK stovyklininkas Karolis Prozoras (Karol Prozor) aukojo 80, Abiejų tautų karo komisijos narys Jurgis Zabiėla ir Juozapas Fergis – po 30, o Kauno pavieto rotmistras Ignas Prozoras (Ignacy Prozor) – 20 raudonųjų²⁸.

Jau tą dieną bajorai pradėjo aukoti pinigų pagal 1792 m. gegužės 15 d. Įstatymų sargybos universalą. Pirmąją dieną 11 bajorų paaukojo 2 440 auksinų ir pažadėjo šią sumą beveik padvigubinti – iki 4 620 (t. y. Civilinei karinei

f. AKP, b. 210, l. 25–28. Kauno intendantūros ribos buvo apibrėžtos atskiru ATPK universalu. Ją sudarė Kauno, Upytės ir Prienų pavietai. Kauno intendantu buvo paskirtas bajoras Antanas Slavinskis (Antoni Sławiński): 1792 05 08, ATPK posėdžio protokolas, *AGAD*, f. AKP, b. 152, l. 43.

²⁵ A. Wolański, *Wojna...*, s. 389.

²⁶ 1791 05 08, Kauno bajorų ir miestiečių priesaika Gegužės 3 d. konstitucijai, *LVA*, f. SA, b. 19560, l. 103.

²⁷ 1792 05 29, Kauno pavieto bajorų deklaracija, skelbianti užsidegimą ginti Gegužės 3 d. konstituciją, *AGAD*, f. Zbiór popielow, b. 325, l. 282–282a.

²⁸ Ten pat, l. 283–283a.

komisijai į kasą nedelsiant pristatyti likusią sumą), taip pat atgabenti į Rotušę 3 patrankas, 2 šautuvus, 2 kardus (palašus), 17 žirgų, 4 arklius ir 5 statines avių, savo lėšomis parengti ir atvesti 15 aprengtų, maisto atsargomis aprūpintų ir apginkluotų karių bei pristatyti 2 savanorius. Dauguma bajorų (8 iš 11) tądien taip pat pradėjo aukų rinkliavas, iš visų savo valdų pasidvigubino mokesčius valstybei. Tarp aukojančiųjų buvo ir smulkių bajorų. Pavyzdžiui, Stanislovas Burba užrašė, kad atiduoda „ką gali“ – 20 auksinų. Šis Kauno bajorų pareiškimas ir iš karto paruoštas pirmųjų surinktų aukų paviete registras – išrašas iš Civilinės karinės komisijos aktų knygos – buvo išsiųstas Įstatymų sargybai²⁹. Vėliau šis aktas publikuotas spaudoje kaip sektinas pavyzdys kitiems ne tik Lietuvos, bet ir Lenkijos pavietams bei miestams³⁰.

Kauno Civilinė karinė komisija paskelbė, kad kartu su kitomis pavieto institucijomis pasirengė piliečių aukų rinkliavai, skirtai valstybės gynybai, ir pradėjo rinkti aukas bei jas registruoti atskiroje knygoje³¹. Deja, ši knyga, kaip ir kitos Kauno Civilinės karinės komisijos knygos, istorikams nėra žinoma. Aišku tik tai, kad aukas imta rinkti jau gegužės 29 d.³²; daugiau duomenų apie konkrečias sumas neturime.

Po viešos bajorų deklaracijos, kuri pasirašyta toje pačioje Rotušėje, kurioje posėdžiavo ir magistratas, buvo išjudinti ir miestiečiai. Gegužės 30 d. Civilinės karinės komisijos iniciatyva jie buvo pakviesti kartu sudaryti bendrą policinę instituciją iš bajoriškosios Civilinės karinės komisijos ir vien miestietiško magistrato. Ši bendra policinė institucija tą pačią, gegužės 30, dieną paskelbė bendrąją deklaraciją³³, kuria kreipėsi į Įstatymų sargybą ir Abiejų tautų policijos komisiją bei užtikrino dėl „visų piliečių tikro užsidedimo, paramos Valdymo įstatymui [t. y. Gegužės 3 d. Konstitucijai] ir ištikimybės“, pabrėžė visų „nemažesni norą būti ten, kur nurodys“ valdovas. Taip pat ši institucija paskelbė, kad Civilinė karinė komisija susijungia su visais Kauno apygardos laisvų miestų magistratais, tikėdamasi veiksmingiau įgyvendinti Įstatymų sargybos įsakymus, pagerinti susisiekimą, iškilus realiai grėsmei, pasirengti pavieto

²⁹ 1792 06 09, Įstatymų sargybos posėdžio protokolas, *AGAD*, f. tzw. ML, dz. VII, b. 164, l. 324. Atsiliepdama į kauniečių prašymą paskirti karininką savanoriams rengti, Įstatymų sargyba nurodė susisiekti su artimiausiu kariniu štabu ir uždraudė neatidėliotiniams tikslams naudoti pavieto kasoje esančius kaip mokesčius surinktus pinigų.

³⁰ Visas tekstas publikuotas: *Korespondent warszawski*, 1792, czerwiec 9, n. 17, s. 145–148.

³¹ Jau buvo užsiminta 1792 m. gegužės 29 d. deklaracijoje, daugiau žr.: J. Gordziejew, *Komisje porządkowe...*, s. 310.

³² Nurodymai dėl aukų knygų buvo apibrėžti tik birželio 9 d. atskiru Abiejų tautų karo komisijos įsakymu: ten pat, s. 312.

³³ 1792 05 30, Kauno Civilinės karinės komisijos ir Kauno magistrato susijungimo į bendrą instituciją deklaracija, adresuota karaliui Stanislovui Augustui, *AGAD*, f. Zbiór Popielów, b. 325, l. 281; 1792 05 30, Kauno Civilinės karinės komisijos ir Kauno magistrato susijungimo į bendrą instituciją deklaracija, adresuota ATPK, *AGAD*, f. Tzw. ML, dz. VII, b. 173/169, l. 5–5a.

ir miestų institucijų archyvų bei kasų evakuacijai į valstybės gilumą, kasdien posėdžiauti Rotušėje, dalyvaujant ne mažiau kaip trimis pareigūnams. Bendroji Kauno policinė institucija prašė Policijos komisijos atskiru įsakymu įteisinti šios naujos institucijos vyresnybę, užtikrinančią gyventojų paklusnumą. Pareiškime pabrėžta, kad magistratas ir komisija nusprendė imtis bendrų veiksmų, pasiekus liūdnoms žinioms apie priešų kariuomenės išiveržimą į Abiejų Tautų Respublikos teritoriją. Kauniečių deklaracija buvo išsiųsta Įstatymų sargybai ir Abiejų tautų policijos komisijai. Kaunas, anksti pajutęs iškilusią priešų kariuomenės grėsmę, buvo pirmas visoje Abiejų Tautų Respublikoje. Vilniuje tokia bendra bajorų ir miestiečių institucija įkurta birželio 1 d., t. y. dviem dienomis vėliau. Tačiau jos steigimo akte buvo numatyta imtis iniciatyvos visoje Lietuvos teritorijoje intensyvuoti kurjerių tarnybą ir palengvinti transportavimą, įjungiant Breslaują, Ukmergę, Minską ir patį Kauną³⁴.

Kauno Civilinės karinės komisijos ir magistrato susijungimo aktas Varšuvą pasiekė kartu su Vilniaus Civilinės karinės komisijos ir magistrato susijungimo aktu birželio 6 d. bei buvo apsvarstytas Policijos komisijos posėdyje. Kauno aktas protokole buvo apibūdintas kaip „įpareigojantis visus laisvuosius miestus ir visus bet kokios kilmės posesorius laikyti parengtus žmones, vežimus ir arklus tiek dėl pervežimo kanceliarijų, archyvų, aktų, viešųjų kasų ir krašto kariuomenės poreikių, taip pat dėl intensyvios komunikacijos, siekiant pranešti valdžios potvarkius bei informuoti [valdžią] apie valstybės ir priešų kariuomenės judėjimą“. Kauno ir Vilniaus deklaracijos, kaip sektinas paviėtų ir miestų vykdomosios valdžios institucijų bendradarbiavimo pavyzdys, su dideliu užsidedimu buvo patvirtintas ir persiųstas Įstatymų sargybai. Be to, kauniečių ir vilniečių deklaracijas nuspręsta išplatinti po visos Respublikos Civilines karines komisijas ir laisvųjų miestų magistratus³⁵. Jau kitą dieną spaudoje pasirodė žinia apie šį įvykį ir kvietimas sekti vilniečių bei kauniečių pavyzdžiu³⁶.

Po archyvinės saugyklos pasklidę dokumentai patvirtina, kad Kauno bendroji policinė institucija veikė³⁷, tačiau kyla klausimas, ar Kauno bajorai ir miestiečiai vieningai stėjo ginti valstybės. Be to, svarbu išsiaiškinti, kas buvo Įstatymų sargybos universalu uolius vykdymo didysis iniciatorius.

Iš miesto dokumentų aiškėja, kad Kauno magistratą netrukus apniko abejonės, nes gegužės 31 d. susirinkę į posėdį pareigūnai nepriėmė jokie sprendimo³⁸, o birželio 1-ąją, magistrato posėdyje nedalyvaujant visiems

³⁴ J. Gordziejew, *Komisje porządkowe...*, s. 309–310.

³⁵ 1792 06 06, ATPK posėdžio protokolas, *AGAD*, f. AKP, b. 152, l. 323a–326a. Taip pat žr.: J. Gordziejew, *Komisje porządkowe...*, s. 310.

³⁶ *Korespondent warszawski*, 1792, czerwiec 7, n. 16, s. 141.

³⁷ Plg.: 1792 06 06, Kauno bendros policinės institucijos raštas Karmėlavos magistratui, *Nacionalinio M. K. Čiurlionio muziejaus archyvas*, saugojimo vnt. 168-15; 1792 06 14, Raseinių Civilinės karinės komisijos pranešimas įstatymų sargybai, *AGAD*, f. tzw. ML, dz. VII, b. 173/169, l. 282.

³⁸ Magistratas susirinko į posėdį, bet nieko nenusprendė („czynności żadnej“): 1792 05 31,

pareigūnams (tik vaitui J. Reisu ir dviem tarėjams iš keturių – K. Straušui ir Z. Henzeliui), Kauno vaitas pats paskubomis surašė magistrato pareiškimą³⁹, kuris atskleidė, kad miesto valdžia akivaizdžiai perėjo prie atsargios pozicijos, palyginti su gegužės 25 d. magistrato kreipimusi į Kauno apygardos miestus. Pareiškime vaitas parašė, kad pasiekus žinioms apie Rusijos intervenciją ir todėl, kad „mūsų monarchas kartu su visais luomais ir riteriais pats pasižadėjo stoti kariuomenės priešakyje, o toks monarcho užsidegimas kilo iš siekio išlaikyti Respublikos religiją, piliečių teises ir laisves, gyvybę, sveikatą ir turtus“, taip pat remiantis 1792 m. gegužės 11 ir 14 d. seimo konstitucijomis bei gegužės 15 d. Įstatymų sargybos universalu dėl Rusijos kariuomenės intervencijos ir valstybės gynimo, matydamas visų žemių ir pavietų, ypač Kauno pavieto, senatorių, pareigūnų ir riterių luomo užsidegimą, pradėjus bajorams aukoti Respublikos gynybai, Kauno magistratas prisijungia prie Kauno pavieto bajorų. Taip pat vaitas išreiškė viltį, kad „mūsų bajorija, siekianti šimtą tūkstančių“ ir pasiryžusi pralieti kraują, apgins „mus pasilikusius namuose“; „pasižadėję teikti kariuomenei maistą, ginklus ir kitus rekvizitus, miestiečiai pasistengs įrodyti, kad yra dėkingi pagalbininkai savo bajorams“⁴⁰.

Šios Kauno magistrato pareigūnų pareiškimo dalys rodo, kad Kauno miestiečiai staiga tapo atsargūs ir, matyt, jau žinojo ne tik apie LDK kariuomenės traukimąsi nuo pasienio, bet ir apie neišvengiamą jos atsitraukimą iš Kauno (tai ir vertė prabilti apie miestiečių „pasilikimą namuose“). Greičiausiai kauniečių ryžtą pakirto jau gegužės pabaigos–birželio pradžios įvykiai ne tiek pasienyje, kiek pačiame Kaune. Tomis dienomis į Abiejų tautų policijos komisiją kreipėsi Kauno intendantu išrinktas bajoras Antanas Slavinskis ir klausė, ką jam daryti, į kraštą įžengus Rusijos kariuomenei⁴¹.

Kaune prieš karą stovėjo 3-asis LDK pėstininkų pulkas, kurio pagrindinės pajėgos (499 kariai), dar neprasidėjus karui, gegužės 10 d. karinės vadovybės įsakymu buvo išsiųstos į Minską, o Kaune ir jo apylinkėse teliko išsibarstę

Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 20.

³⁹ 1792 06 01, Kauno policinio magistrato deklaracija, ten pat, l. 20–20a.

⁴⁰ „Naj[jašniejszy] Monarcha Nasz ze wszystkichimi Stanami i Rycerstwem Rzeczypospolitej, gdy sam osobiście na czele wojska stanąć oświadczył się; - Ta więc gorliwość Monarchy o utrzymanie religii Republikańskiej, Praw i Wolności, Życia, Zdrowia i majątków szczególnych obywatelskich sprawiła (...) Rycerstwu naszemu do 100 000 zgromadzającemu, a krew swą za nas w Domu będących przelać dobrowolnie poświęcającemu się rychłą i wystarzczającą dać żywności, broni i dalszych rekwizitów, Pomoc, pokaże się przeto, że naród Nasz Cały przyjmuje prawo sejmu terazniejszego ze go ustroynym narodom zgwałcić nie dozwoli, że wdzięczny i pomocny jest swemu rycerstwu“: ten pat.

⁴¹ Gegužės 30 d. A. Slavinskis prisiekė prieš Kauno magistratą ir netrukus išsiuntė Policijos komisijai pranešimą, informuojantį apie priesaiką su klausimu, ką jam daryti, į kraštą įžengus priešų kariuomenei. Jam buvo atsakyta, kad turi likti savo vietoje ir pagal galimybes toliau apie padėtį informuoti komisiją. Žr.: 1792 05 30, Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 16a; 1792 06 09, ATPK posėdžio protokolas, *AGAD*, f. AKP, b. 152, l. 372–372a.

189 kariai, iš esmės sudarę pulko rezervą⁴². Išsiųstos pagrindinės 3-ojo pulko pajėgos Minsko taip ir nepasiekė, nes žygiuojančius per Lietuvos sostinę karius sulaukė LDK II divizijos generolas Simonas Zabiela, įsakęs jiems likti ištuštėjusiame Vilniuje, nes ir iš ten kariniai daliniai paskubomis buvo išsiųsti pasitikti Rusijos kariuomenės. Dar neprasidėjus kariniams veiksams, gegužės 19 d. karalius Stanislovas Augustas buvo davęs nurodymus kariuomenei pasirūpinti Vilniaus, Kauno ir Minsko gynyba⁴³, tačiau Kauno gynybai vadovauti paskirtas generolas majoras Mykolas Zabiela su menkais LDK 3-ojo pėstininkų pulko rezervais negalėjo organizuoti gynybos ir, nesulaukdamas pastiprinimo, aiškino, kad Kaune nėra ne tik kariuomenės, bet ir vilties, kad kariuomenė „greitai galėtų atsirasti“⁴⁴. Birželio pradžioje jis pats pasitraukė iš Kauno į Vilnių tikėdamas, kad ten bus naudingesnis⁴⁵. Nors informacija, kad Kauno link artėja Rusijos kariuomenės daliniai, magistratą pasiekė tik birželio 11 d.⁴⁶, chaotiški LDK kariuomenės veiksmai, jos nesugebėjimas duoti atkirtį priešui ir atsitraukiančiųjų skleidžiami gandai⁴⁷ kėlė paniką.

Miestiečių sutrikimą jau pačioje birželio pradžioje išduoda vaito argumentai ir retorika, niekaip neatitinkanti nei Miestų įstatymo, nei Gegužės 3 d. Konstitucijos dvasios, labiau grindžiamos viduramžiškos luominės visuomenės ideologija. 1791 m. gegužės mėn. pradžioje sužinojus apie Miestų įstatymo ir Gegužės 3 d. Konstitucijos priėmimą bei tų pačių metų rugpjūčio mėn. į Kauną suvažiavus miestų ir miestelių delegatams iš visos apygardos, kauniečių užsidedimas buvo bekompromisis. Tuomet jie pabrėžė esą pasirengę už Respubliką atiduoti gyvybę ir turtus⁴⁸. Tą patį jie pakartojo gegužės 25 d. kreipdamiesi į apygardai priklausančius miestus, bet birželį jų ryžtas akivaizdžiai susvyravo.

Vaito J. Reiso paskubomis surašytame pareiškime teužsiminta apie magistrato jau išsiųstus kvietimus apygardos miestams birželio 8 d. atsiųsti savo delegatus į Kauną ir kartu su kauniečiais prisidėti prie aukos, taip pat pranešta apie magistrato kvietimą birželio 4 d. į Kauno Rotušę susirinkti visiems miesto piliečiams – ir bajorams, ir miestiečiams – bei paaukoti valstybės gynybai į

⁴² A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska...*, s. 372–373.

⁴³ Ten pat, s. 389.

⁴⁴ Ten pat, s. 397, 439.

⁴⁵ Birželio 4 d. jis jau buvo Vilniuje ir apžiūrėjo LDK 3-ojo pėstininkų pulko pagrindines pajėgas: ten pat, s. 502.

⁴⁶ 1792 06 11, Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 26a.

⁴⁷ L. Glenža, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 196–197. Birželio 12 d. į Kauną atsitraukė Upytės pavieto žemės teismo raštininkas Juozapas Koženievskis (Jozef Korzeniewski) su pavieto archyvu: 1792 06 12, Įrašas Kauno žemės teismo knygoje, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 629, l. 2a. Išsamų Rusijos kariuomenės judėjimo Kauno link aprašymą žr.: R. Šmigelskytė-Stukienė, 1792–1793 m. Kauno pavieto konfederacija..., p. 250–252.

⁴⁸ Plg.: 1791 m. rugpjūčio 13 d. instrukcija Kauno apygardos pasiuntiniui į seimą, parengė V. Kryževičius, *Lietuvos istorijos metraštis 1974*, Vilnius, 1975, p. 67–69.

magistrato kasą: „drąsioms ir palankioms tautos kariuomenės širdims, kaip gynėjams ir pavaduotojams – religijos, vientisumo, teisių, laisvių, Respublikos sienų, o taip pat mūsų gyvybių ir turtų“⁴⁹.

Nors nuo balandžio vidurio posėdžiaujantis Kauno policinis magistratas rinkdavosi kiekvieną darbo dieną, birželį jo posėdžiai tapo retesni, nes magistratas ir Civilinė karinė komisija susijungė bei svarbiausius reikalus svarstė bendruose posėdžiuose. Deja, šių posėdžių protokolai nėra žinomi.

Birželio 4, mažiau – 6, 8, 9, 11 d., Kauno Rotušėje susirinkę pasauliečiai ir dvasininkai (Kauno miesto piliečiai) išreiškė paramą ir aukojo remdamiesi seimo įstatymais bei gegužės 15 d. Įstatymų sargybos universalu⁵⁰. Visos Kauno mieste pažadėtos sunėsti aukos Respublikos gynybai į magistrato kasą buvo 1 088 auks. 11 gr., 4 pistoletai, 2 šautuvai, 2 kardai (palašai), 1 ginklas, 2 statinaitės parako, didelis kiekis švino, 1 arkllys, 5 statinės avižų, 36 savanoriai (realiai sumokėta ir parašais patvirtinta 739 auks. 11 gr.). Į miesto magistrato kasą aukojo arba žadėjo paaukoti 1 bajoras, 2 buvę magistrato pareigūnai, 6 savivaldos (nuo 1792 m. balandžio 14 d. rinkimų pagal naujuosius įstatymus dirbti pradėję) pareigūnai, 2 pirkliai, 4 amatininkai, 30 miesto piliečių vyrų ir 13 moterų (plačiau žr. priedą). Iš viso – 58 asmenys. Galima pridurti *tik*, nes tuo metu Kaune gyveno apie 4 000 gyventojų, o posesorių (t. y. turinčiųjų nekilnojamojo turto mieste) skaičius siekė 300⁵¹.

Daugumą (net 30 asmenų) asmeninių aukų sudarė nedideli įnašai (nuo 1 iki 4 auksinų), kurie buvo sumokėti iš karto. Vaitas J. Reisas pažadėjo arklį, trys tarėjai – po 100 auksinų, o buvęs Kauno burmistras, vienas pačių turtingiausių mieste žmonių⁵², Tomas Reisas (Tomasz Rejs) iš karto sumokėjo 300 auks. ir dar pažadėjo atvesti 36 savanorius. Miesto bendruomenės⁵³ deklaravo aukojančios 1 071 auks. 27 gr., bet į magistrato kasą atidavė tik 80 auks. 27 gr., kuriuos surinko iš dalies miestui priklausančių valstiečių. Nors Kauno miestiečiams nustatyti ir jų parašais patvirtinti terminai buvo trumpi (3 dienos), priešų kariuomenei esant dar toli nuo Kauno, neišku, ar pats Kauno vaitas

⁴⁹ „(...) dla odważnych i zycyliwych serc wojska narodowego jako dla obrońców i zastępców, Religii, Czołści, Praw, Wolności, Granic kraju Rz[eczypos]p[o]l[it]ej, oraz życia i majątków naszych“. Žr.: 1792 06 01, Kauno policinio magistrato deklaracija.

⁵⁰ 1792 06 04, 1792 06 06, 1792 06 08, 1792 06 09, 1792 06 13, Įrašai Kauno policinio magistrato protokolų knygoje, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 21–23, 24a, 26a.

⁵¹ Tokius skaičius pateikti leidžia išlikę duomenys – 1788 m. Jokūbo Dekurne sudarytas Kauno miesto inventorius ir 1790 m. iliustracijos duomenys: *KAA*, f. I-61, a. 2, b. 6638, l. 72–90a; *LVI*A, f. SA, b. 3365, l. 6a.

⁵² Žr.: R. Civiškas, L. Glemža, Kauno miesto gyventojai XVIII a. pabaigoje: skaičių kalba, *Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė XVIII amžiuje: miesto erdvė*, Kaunas, 2007, p. 101. Nėra informacijos apie buvusių burmistrų Henriko Eseno ir Juozapo Chrapickio, taip pat turėjusių daugiausiai nekilnojamojo turto mieste, aukas.

⁵³ Lėšų pažadėjo surinkti Kauno dominikonai, iki 1792 m. balandžio 14 d. reformos savivaldoje svarų vaidmenį atlikusi miesto bendruomenė (*gmin*), taip pat pagal tarėjų pristatytus registrus buvo nustatytos rinkliavos iš miesto valstiečių.

tesėjo parašu patvirtintą pažadą „pirmosios rekvizicijos metu“ kariuomenei atiduoti arklį „patrankai tempti“. Vienintelis Kauno tarėjas Z. Henzelis po dviejų dienų (birželio 6 d.) į magistrato kasą įnešė 100 auksinų. Sprendžiant iš turimų dokumentų, visų kitų savivaldos pareigūnų pažadai liko neįvykdyti. Tad ir aktyvumas, ir sumos, surinktos Kaune, buvo palyginti kuklūs.

Birželio 8–13 d. į Kauną suvažiavo 19 miestų delegatai ne tik iš Kauno⁵⁴, bet ir Raseinių apygardos (atskirtos nuo Kauno apygardos 1791 m. spalį)⁵⁵, kurie pasižadėjo surinkti rinkliavas ir duoti Respublikos gynybai: *3 876 auks., 1 patranką, 6 statines, 17 pūdų ir 10 gorčių avižų, 100 uolekčių audinių, 3 statines ir 17 pūdų ruginių milų*. Iš tiesų buvo sumokėta ir atiduota į magistrato kasą 300 auksinų.⁵⁶ Visi kiti pažadai suvežti aukas, stingant laiko ir sparčiai keičiantis situacijai, nebuvo įgyvendinti. Didelę iniciatyvą rodė Veliuonos delegatai, Kauno magistrato kasai iš karto pateikę 200 auksinų ir žadėję, „jei karas užsitęs bent iki rudens“, rinkti papildomus mokesčius ir organizuoti rinkliavas. Penkias dienas pavėlavęs į susirinkimą Kaune, atskubėjo Rumšiškių sindikas Pranciškus Mickevičius (Franciszek Mickiewicz) ir atvežė 100 auksinų rumšiškietčių auką⁵⁷. Didžiausią sumą (500 auksinų), taip pat patranką per savaitę į Kauną tikino pristatysiantys Šeduvos miestelio delegatai, kurie vieninteliai iš atvykusiųjų dar neturėjo išsirinę savivaldos⁵⁸. Kaip ir dauguma kitų, jie pažado neįvykdė.

Mažųjų miestų delegatai atidavė ir asmeninius aukos mokesčius. Veliuonos burmistras Stanislovas Trojanovskis (Stanisław Trojanowski) davė 3 raudonuosius (arba 54 auksinus) ir savo sidabrinį laikrodį bei pažadėjo, kad kai tik sugrįš į Veliuoną, atsiųs ir savo arklį, kuriuo pasiekė Kauną. Karmėlavos tarėjas Juozapas Žukovskis (Jozef Zukowski) davė 136 auksinus⁵⁹.

Remiantis šiuo metu žinomais dokumentais, Kauno Rotušėje bajorai ir miestiečiai Abiejų Tautų Respublikos gynybai tikrai paaukojo *3 750 auks.*

⁵⁴ Kauno apygardai priklausė 14 miestų, kurie atsiuntė delegatus į Kauną: Prienai, Karmėlava, Pilviškiai, Punia, Liudvinavas, Vilkaviškis, Babtai, Stakliškės, Darsūniškis, Marijampolė, Šeduva, Vištytis, Biržai, Rumšiškės. Neatvyko delegatai iš Kėdainių, Naumiesčio, Vabalninko, kurie buvo išsirinę savivaldos pareigūnus ir aktyviai įsijungę į miestiečių judėjimą 1791–1792 m., taip pat rodę ketinimus prisijungti prie laisvų miestų judėjimo: Radviliškio, Kupiškio, Naujojo Panevėžio delegatai (iš viso – 6 miestų delegatai).

⁵⁵ Raseinių apygardai priklausė 5 miestai: Josvainiai, Jurbarkas, Veliuona, Joniškis ir Skirsnemunė, kurie taip pat atsiuntė savo delegatus į Kauną. Kitos apygardos miestiečiai rinkosi Kaune, nes Raseiniuose 1791 m. išrinkta savivalda buvo silpna, be to, čia nebuvo reguliariosios kariuomenės, kuri galėtų apsaugoti surinktas lėšas: 1792 06 14, Raseinių Civilinės karinės komisijos raportas Įstatymų sargybai, *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, b. 173/169, l. 282 (Raseinių komisija raporte baiminosi dėl archyvų ir kasos saugumo, nes Raseiniuose visai nebuvo LDK kariuomenės).

⁵⁶ 1792 06 08, 1792 06 09, 1792 06 11, 1792 06 13, Įrašai Kauno policinio magistrato protokolų knygoje, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 23–25a, 26, 26a.

⁵⁷ 1792 06 13, Įrašas Kauno policinio magistrato protokolų knygoje, ten pat, l. 26a.

⁵⁸ 1792 06 08, Įrašas Kauno policinio magistrato aktų knygoje, ten pat, l. 23a.

⁵⁹ Ten pat, l. 23.

18 gr. ir 1 Veliuonos burmistro sidabrinį laikrodį, nors pasižadėta dar paaukoti beveik tris kartus daugiau pinigų (10 846 auksinus). Visi miestiečių pažadai vėliau pristatyti ginklų, amunicijos, audinių, pašaro ir maisto į miesto kasą liko neįvykdyti (plačiau žr. priedą). Vis dėlto neatmestina versija, jog dalis Kauno miestiečių galėjo aukas duoti ne miesto, bet Civilinės karinės komisijos kasai. Todėl, neturėdami informacijos iš aukoms surašyti komisijos specialiai užvestos knygos, negalime pateikti galutinių duomenų ne tik apie Kauno bajorijos, bet ir apie miestiečių aukų dydį. Abejonių nekeliančius skaičius galima palyginti su kitų miestų ir pavietaų surinktomis aukomis. Tie skirtumai neproporcingai dideli. Penkis kartus didesnis už Kauną tuometinis Vilniaus miestas kartu su žydų kahalų pasižadėjo paaukoti Respublikai 200 000, o Breste vien mokytojai ir mokiniai – surinkti 2 250 auksinų⁶⁰. Neaišku, kaip jiems sekėsi pažadus įvykdyti, tačiau yra ir kitų pavyzdžių. Eišiškių pavieto bajorams tepavyko surinkti 839 auksinus 18 gr. ir 45 savanorius, o karštai reformas remiantis kunigas Mykolas Karpavičius aiškinosi tegalintis pažadėti nemokamai spausdinti savo pamokslus Prienų parapijai bei pavietui⁶¹. Vis dėlto surinktos aukos Vilniuje, Gardine ir Breste, apie kurias informavo spauda, buvo gausesnės.

Ir Vilniaus, ir Minsko magistratai, tik prasidėjus karo veiksams, rodė didelę iniciatyvą, ketino papildyti kariuomenės gretas savanoriais, savo lėšomis juos apginkluoti ir aprūpinti⁶². Tačiau šių tikslų pasiekti nepavyko⁶³, be to, šios iniciatyvos pasirodė esančios ne visai sėkmingos, kadangi surinkti neapmokyti savanoriai taip ir nesikovė mūšio lauke, o tapo papildoma našta kariuomenei⁶⁴.

1792 m. birželio 9 d. buvo surašytas ir parašais patvirtintas Kauno apygardos miestų delegatų aktas dėl apygardos milicijos dalinio steigimo⁶⁵. Ben-

⁶⁰ J. Gordziejew, *Komisje porządkowe...*, s. 312. Tokios sumos kaip pateikta Vilniaus kauniečiai surinkti negalėjo net ir spaudžiami. Pavyzdžiui, 1788–1789 m. miesto pajamos buvo 23 570 auks. 7 ½ gr., o išlaidos – 19 992 auks. 10 gr.; 1791–1792 m. H. Esenui Kauno miesto pajamos sudarė 31 813 auks. 28 ½ gr., o išlaidos – 25 632 auks. 29 gr. (*LVA*, f. 443, a. 5, b. 528, l. 345a, 349a).

⁶¹ Ten pat, l. 312, 313–314.

⁶² Minsko savivalda nusprendė iš kiekvienos posesijos pristatyti po vieną savanorį ir suformuoti iš viso keturias vėliavas: 1792 05 25, Minsko apygardos apeliacinio teisėjo Leono Šeibos (Leon Szejba) raportas Įstatymų sargybai, *AGAD*, f. Tak zwana Metryka Litewska (toliau – tzw. ML), dz. VII, b. 173, l. 30; apie Vilniaus magistrato veiksmus prasidėjus karui su Rusija: A. Wolański, *Wojna...*, s. 506; R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 70.

⁶³ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 72.

⁶⁴ Plačiau: V. Rakutis, Keletas pastabų apie Lietuvos visuomenės nuotaikas 1792 metų karo su Rusija metu, *Laurynas Gucevičius ir jo epocha / Sud. R. Butvilaitė, V. Jankauskas, Vilnius, 2004*, p. 17–25.

⁶⁵ 1792 06 09, Kauno magistrato ir miestiečių delegatų aktas dėl milicijos įsteigimo, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 25a–26. Aktą pasirašė keturi Kauno magistrato nariai ir Šeduvos, Prienų, Punios, Liudvinavo, Karmėlavos, Darsūniškio, Babtų ir Vilkaviškio delegatai.

drame miestiečių pasitarime nuspręsta sukurti miestų milicijos dalinį, susidedantį iš 32 karių (Kauno magistratas pažadėjo apginkluoti, aprengti ir išlaikyti 24 karius, o 8 mažesni miestai – po vieną karį⁶⁶). Sprendimas sukurti milicijos dalinį nebuvo naujas. Dar 1791 m. gegužės 28 d. Kauno magistratas sudarė instrukciją savo delegatams, siunčiamiems į Varšuvą, kurie turėjo seimui išreikšti magistrato pageidavimą turėti 24 asmenų karinį dalinį, pavaldų magistratui ir vadovaujamą magistrato skiriamo komendanto. Kauniečiai aiškino, kad miesto karinis dalinys turėjo užtikrinti tvarką ir magistrato viršenybę mieste, taip pat sėkmingą 1791 m. balandžio 18 d. Miesto įstatymo numatyto apeliacinio teismo darbą. Kauniečiai pageidavo, kad į miestų reikalus valstybinė kariuomenė nesikištų, nebent kilusių problemų nepajęgtų išspręsti nedidelis magistrato karinis būrys⁶⁷. Praėjus beveik metams kauniečiai savo prašymą vėl pateikė Abiejų tautų policijos komisijai, bet šįkart būrį vadino jau milicijos daliniu. Magistratas apskaičiavo, kad 24 karių miesto milicijos būriui išlaikyti kasmetinės išlaidos siektų 6 842 auksinus⁶⁸.

Milicijos dalinį buvo nuspręsta sukurti, nesulaukus Policijos komisijos atskiro įsakymo ir atsižvelgus į susidariusią sudėtingą padėtį. Sukarinto miestiečių dalinio paskirtis buvo palaikyti tvarką ir ramybę Kauno apygardos miestuose, šio dalinio nė neketinta atiduoti kariuomenės dispozicijai. Dokumente tebuvo pažymėtas jo pavaldumas Abiejų tautų policijos komisijai⁶⁹. Atskirą deklaraciją, skelbiančią Kauno apygardos miestų milicijos įkūrimą, kaip aukos Respublikos gynybai ir pasiaukojimo Respublikai bei naujiems įstatymams įrodymą, miestiečiai adresavo karaliui ir išsiuntė Įstatymų sargybai⁷⁰. Stingant laiko, šis dalinys nebuvo sukurtas.

1792 m. birželio 15 d. įvyko paskutinis užprotokuluotas Kauno magistrato posėdis, kuriame nuspręsta miesto raštininką Igną Tubelevičių (Ignacy

⁶⁶ Šeduva, Prienai, Punia, Liudvinavas, Karmėlava, Darsūniškis, Babtai, Vilkaviškis.

⁶⁷ 1792 05 28, Kauno magistrato punktai delegatams į Varšuvą, *LVIA*, f. SA, b. 19560, l. 106; L. Glemža, Kaunas miestiečių sąjūdyje, *Kauno istorijos metraštis*, t. 1, Kaunas, 1998, p. 65.

⁶⁸ 1792 04 27, Kauno policinio magistrato posėdis, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 6a.

⁶⁹ „Do tej Milicji będzie Miasto z podpisanych mieć zawsze prawo – a to w tym składzie: iz gdy któremu miastu wypadnie potrzeba pomocy od żołnierza bądź dla bezpieczeństwa osób i spokojności, bądź dla wykonania wyroków, uda się do wydziału z rekwizycją, a magistrat wydziału kowieńskiego tyle poszle, ile posłania potrzeba wyciągać będzie, pod których żołnierzy miasto rekwirujące ma przysłać furmanki – takowa zaś Milicja miast wolnych wydziału kowieńskiego należeć będzie do urzędzenia Prześwietnej Komisji policji Obojga Narodów w całym swym składzie, a zawsze ma zostawać pod dozorem i rządem magistratu kowieńskiego“: ten pat, l. 26.

⁷⁰ 1792 06 09, Kauno policinio magistrato ir į Kauną susirinkusių miestų delegatų kreipimasis į karalių, *AGAD*, f. tzw. ML, dz. VII, b. 173/169, l. 298–298a. 1792 06 09, Kauno magistrato ir miestiečių delegatų aktas dėl milicijos įsteigimo su Kauno miesto antspaudu buvo pridėtas prie kreipimosi į valdovą: ten pat, l. 299–300.

Tubielewicz) kartu su miesto archyvu išsiųsti iš miesto į valstybės gilumą⁷¹. Tomis dienomis bajorų ryžtas priešintis dar nebuvo nuslūgęs. *Korespondent Warszawski* paskelbė žinią apie birželio 13 d. Kaune susirinkusius iki 2 000 raitų bajorų, kurie buvo pasiruošę prisijungti prie reguliariosios kariuomenės⁷². Pasiryžimą gintis išreiškė Raseinių⁷³ ir Upytės pavieto bajorai, tačiau pastarieji birželio 19 d. vis dar laukė konkrečių įsakymų, kur jiems rinktis⁷⁴. Dauguma bajorų kartu su archyvais ir sukauptomis lėšomis traukėsi į Gardiną, kuriame buvo įsikūrusi LDK išdo būstinė.

Su Kauno miesto archyvu greičiausiai iškeliavo ir 1792 m. Kauno magistrato protokolų knyga, kurios informacija atsidūrė šio pasakojimo centre: ji vėliau buvo įrišta su kitais miesto dokumentais. Matyt, tik atsitiktinumo dėka ji nenukentėjo. Kad ir kaip būtų keista, tam pasitarnavo Kauno miesto pareigūnų savivalė. Dalis jų miesto dokumentus laikydavo privačiuose archyvuose, o valstybinės institucijos ir miesto valdžia ragino sugrąžinti miesto dokumentus bent jau nuo 1788 iki 1794 m. pabaigos, kai griežtomis sankcijomis pagrasino Rusijos imperijos valdininkai⁷⁵.

1792 m. birželio 20 d. į Kauną įžengė Rusijos kareiviai, o Rusijos generolas Aleksejus Chruščiovas, neradęs bajorų, akivaizdžiai persistengė, į Kauno parapiinę bažnyčią suvaręs visus Kauno miestiečius ir liepęs jiems iškilmingai prisiekti ne tik konfederacijai (kuri, remiant ir dalyvaujant Rusijos kariuomenei, visos LDK mastu bus paskelbta tik birželio 25 d. Vilniuje), bet ir Rusijos monarchei Jekaterinai II. Tai prieštaravo imperijos politikų planams pabrėžti,

⁷¹ 1792 06 15, Kauno policinio magistrato posėdžio protokolas, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 26a.

⁷² *Korespondent warszawski*, 1792, czerwiec 19, n. 21, s. 182.

⁷³ 1792 06 14, Raseinių Civilinės karinės komisijos raportas Įstatymų sargybai, *AGAD*, tzw. ML, dz. VII, b. 173/169, l. 282.

⁷⁴ 1792 06 19, Upytės Civilinės karinės komisijos raportas Įstatymų sargybai, ten pat, l. 596.

⁷⁵ Grasindamas griežtomis bausmėmis, 1794 m. lapkričio 13 d. į Kauno magistratą kreipėsi Rusijos generolas Golicinas ir, remdamasis prieš pusmetį paskelbtais įsakymais, reikalavo, kad į miesto archyvą per dvi savaites būtų suvežti visi miesto dokumentai ir privilegijos: „wedle sancyow d[nia] 11 Marca i 26 Apryla R[ok]u terażniejszego zapadłych przez siebie stanowionych obowiazani są wszyscy urzędnicy, dawniejsi protokóły, registra sądowe i ekonomiczne oraz przywileje i dokumenty miastu Kownowi służące w czasie dwóch tygodni do archiwum ogólnego Miasta tegoż pod Regestrem i datami wiernie zakomportować i one w archiwum przed nami magistratem na sesji w Ratuszu oddać“: 1794 11 17, Įrašas į Kauno magistrato protokolų knygą, *KAA*, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 122a–123. Tačiau miesto dokumentai tik metų pabaigoje buvo atiduoti į archyvą. Gruodžio 9 d. bajoras Andrius Noreika buvo įpareigotas juos suregistruoti, bet dar po savaitės magistratą pasiekė Ignoto Tubelevičiaus ir Simono Vilimonovičiaus sukaupti miesto dokumentai. Magistrato protokole užsiminta, kad S. Vilimonovičiaus „kolekcija“ sudarė 971 lapo raštai, o I. Tubelevičiaus žinioje užsibuvo miesto privilegijos ir dokumentai, datuoti 1433–1766 m.: 1794 12 09, 1794 12 15, Kauno magistrato posėdžių protokolai, ten pat, l. 125, 126a.

kad Rusija nesikiša į Respublikos vidaus reikalus, todėl A. Chruščiovas pateko į karinės vadovybės nemalonę. Negana to, išliedamas pyktį ant atsitraukusių Kauno bajorų, ypač jų lyderių, A. Chruščiovas tą pačią dieną pasiuntė kazokus nusiaubti J. Zabelos Raudondvario dvaro, sudegino LDK vėliavininko Tomo Vavžeckio namus ir paskyrė namų areštą J. Fergio žmonai su vaikais⁷⁶.

A. Chruščiovui ir jo paliktam Kaune kariniam daliniui nesisekė sutelkti bajorų į reformoms priešišką konfederaciją. R. Šmigelskytės-Stukienės teigimu, „Kauno bajorija ne tik kad nepritarė konfederatų siekiams, bet netgi nepabūgo prievartos“. Liepos 9 d. Kauno pavieto konfederacijos aktą pasirašė tik 42 bajorai. Bajorijos ir kariuomenės parama reformoms bei viltys išgelbėti valstybę subliuško, kai liepą, netikėdamas galimybe apsiginti, pats karalius Stanislovas Augustas prisiekė Targovicos konfederacijai. Kartu su kariuomene pasitraukę į Gardiną, o vėliau – Lenkijos Karalystės teritoriją, Kauno bajorai buvo priversti sugrįžti ir pasekti karaliaus pavyzdžiu. Tik po karaliaus priesaikos Targovicos konfederacijai sumažėjo bajorų parama reformoms, nes, atsitraukus Abiejų Tautų Respublikos valdovui, nebeliko jokios prasmės toliau kovoti⁷⁷.

Negalima nutylėti fakto, kad, kilus bendrai Lietuvos ir Lenkijos valstybės grėsmei, 1792 m. karo metu (gegužės–birželio mėn.) Kauno bajorų ir miestiečių deklaracijose išryškėjo bendros valstybės – Abiejų Tautų Respublikos akcentai. Bendroji valstybė vadinta Respublika, tėvyne, kraštais, taip pat Lenkija. Stiprėjo vienos, o ne dviejų – t. y. bendros su karalyste Abiejų Tautų Respublikos – tautos samprata. Neretai Abiejų Tautų Respublikos piliečiai vadinti lenkais. Lygiuodamiesi į bajorus ir prisiskirdami valstybės piliečiams, lenkais save vadino ir Kauno miestiečiai. Lietuvoje tai buvo visuotinis reiškinys. Šiems procesams įtakos neabejotinai turėjo Ketverių metų seimo priimti Lenkijai ir Lietuvai bendri įstatymai, taip pat centrinės valdžios nurodymai adresuoti visai valstybei, bet šias tendencijas neabejotinai dar labiau stiprino išorinė grėsmė. Vis dėlto Lenkija ir lenkas tuo metu dar neturėjo šiandieninių sampratų. 1792 m. karo akivaizdoje Lenkija tapo Abiejų Tautų Respublikos sinonimu, o lenkas – Abiejų Tautų Respublikos piliečio. Nežiūrint į tai, Lietuvos bajorija savo tapatybę ir toliau siejo ne tik su bendra valstybe, bet ir su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste. 1792 m. birželio 19 d. kelios dešimtys į Gardiną pasitraukusių Lietuvos bajorų paskelbė ir pasirašė pareiškimą, kurį kaip Ketverių metų seimo reformų ištikimybės priesaiką ir savo pozicijos liudijimą išsiuntė į Varšuvą⁷⁸. Pirmieji jų atsišaukimo žodžiai: „Mes, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės piliečiai“, o baigiamieji: „Dievo, Tėvynės ir pasaulio akyse (...) skelbiame, kad neatsitraukiame ir niekada neatsitrauksime nuo [Abiejų Tautų

⁷⁶ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 77–82; W. Smoleński, *Konfederacja targowicka...*, s. 122; A. Wolański, *Wojna polsko-rosyjska...*, s. 513–514.

⁷⁷ R. Šmigelskytė-Stukienė, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės...*, p. 95–96, 98–99; R. Šmigelskytė-Stukienė, 1792–1793 m. Kauno pavieto konfederacija..., p. 253.

⁷⁸ 1792 06 19, LDK bajorų pareiškimas Gardine, *AGAD*, Zbiór Popielow 87, l. 101–103a.

Respublikos savarankiškumo, viešos ir privačios laisvės [idėjos], gegužės 3 ir 5 d. Valdymo įstatymo ir jo pasekmėje priimtų įstatymų.“ Vėliau šią LDK tapatybę pabrėžė Gardino seime priimti įstatymai ir nuo Lenkijos Karalystės atskiros 1794 m. sukilimo vadovybės įkūrimas Vilniuje⁷⁹.

Išvados

1. 1792 m. karo akivaizdoje Kauno išskirtinio entuziazmo visoje Respublikoje skatintojai buvo bajorai, kurie kartu su miestiečiais įkūrė bendrą Kauno policinio magistrato ir Civilinės karinės komisijos instituciją, turėjusią veiksmingiau dirbti karo sąlygomis ir suteikti paramą kariuomenei. Šis susitarimas tapo pavyzdžiu kitiems visos Abiejų Tautų Respublikos pavietams ir miestams.

2. Organizuojant pagalbą kariuomenei, Kauno miestui ir pavietui teko išskirtinis centrinės valdžios dėmesys, tačiau, kilus chaosui LDK kariuomenėje, planai staigiai keitėsi.

3. Pirmosiomis karo dienomis miestiečių rodytą iniciatyvą apkartino staiga kintanti padėtis, LDK reguliariosios kariuomenės dalinių atitraukimas iš miesto ir neišvengiamai artėjantis prieš kariauomenės įžengimas į Kauną.

4. Siekdami įrodyti savo dėkingumą, ištikimybę ir paramą reformoms, Kauno miestiečiai pradėjo rinkti aukas ir ėmėsi iniciatyvos sudaryti Kauno miestų apygardos milicijos dalinį iš 32 karių. Miestiečių aukos gali būti laikomos deklaratyvia parama valstybės gynybai, nes nuo pat birželio pradžios nebeliko vilčių, kad Kaunas bus ginamas. Milicijos dalinio sukūrimas tokiomis sąlygomis ir stingant laiko buvo neįmanomas. Neatmestina versija, kad apibrėžta milicijos dalinio (kaip vidaus kariuomenės) paskirtis atspindėjo miestiečių atsargumą neišvengiamai artėjančios okupacijos akivaizdoje. Be to, tokio miesto karinio dalinio, pavaldaus magistratui, idėja buvo kilusi dar prieš metus.

5. Į Kauno miestiečių kvietimą aukoti kariuomenei pinigų atsiliepė dauguma apygardai priklausiusių miestų, reformų metais išsikovojusių savivaldos teises (14 iš 18). Į Kauną atvyko ir 5 Raseinių miestų apygardai priklausiusių miestų delegatai. Miestų delegatai aukėjo arba pasižadėjo atvežti aukų vėliau, bet jų pažadams įvykdyti pristigo laiko. Vis dėlto jau vien miestiečių delegatų atvykimas simbolizavo paramą Ketverių metų seime inicijuotoms reformoms.

6. Manytina, kad reali Kauno bajorų parama kariuomenei buvo didesnė nei miestiečių ne tik piniginių aukų dydžiu (jis nežinomas). Bajorų parama

⁷⁹ Neatmesdamas minties, jog reikia daugiau tyrimų, poziciją šiuo klausimu straipsnio autorius išdėstė: L. Glemža, *The May Third Constitution and the Grand Duchy of Lithuania, Lituanus*, vol. 58 (4), 2012, p. 11–40.

reformoms nutrūko tik valdovui perėjus į reformų priešininkų stovyklą ir jiems nebėlikus už ką kovoti. Miestiečiams Kauno okupacija reiškė ir kovos pabaigą. Nežiūrint į tai, kauniečių paramą reformoms ir simpatijas demonstruoja net ir deklaratyvus miestiečių dalyvavimas organizuojant paramą besiginančiai valstybei (nuo birželio pradžios), – taip siekta įrodyti dėkingumą valdovui, bajorams, seimui ir centrinės valdžios institucijoms už suteiktas teises ir laisves 1791 m. įstatymais miestams.

Liudas GLEMŽA

KAUNAS AT THE PRESENCE OF
THE WAR BETWEEN THE POLISH-
LITHUANIAN COMMONWEALTH
AND THE RUSSIAN EMPIRE

Summary

On the 22nd of May, 1792, the Russian army which had to support the opposition of the reforms and the Constitution of May 3rd, crossed the border of the Grand Duchy of Lithuania (further on the GDL). At that time, the army of the GDL and Poland was at the early stage of formation and was not ready for a war with the experienced Russian army. With the retreat of the GDL army, Vilnius and Kaunas were left without defence. Kaunas was occupied on the 22nd of June. The article focuses on the behaviour and attitude of Kaunas citizens towards the coming threat. Specifically, attention is given to the period of time which lasted from May 22nd to June 20th.

Kaunas citizens supported the army from the first days and were among the most active pursuers of the orders of the central government in the state. On May 25th, the magistrate of Kaunas invited all towns of Kaunas region to gather and collect donations for the army. On May 29th, Kaunas nobility announced that they will defend the Constitution of May 3rd and started to bring donations. On May 30th, to ensure effective action under the conditions of war, the Civil Military Committee of Kaunas nobility joined the magistrate and formed a new institution of police. Such establishment of the joined institution of the nobility and citizens was first in the history of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The event received a particular attention from the central government and press, which invited other districts (pavietai) and towns to follow the example of Kaunas.

However, after the first week of the war, it became evident that the GDL army will not be able to protect Kaunas. Tension and fear of the approaching Russian army grew in the city; the citizens took precautions against and prepared for the occupation. On June 1st, the Kaunas magistrate announced a declaration, in which he justified the support for the army under cover of the determination of the ruler and nobility to protect the state. The rhetoric of the declaration did not match the spirit of the Law on the Cities or the Constitution of May 3rd and rather reminded the ideology of the estate society of the middle ages.

However, in order to prove their faithfulness and support to the reforms, Kaunas citizens gathered donations for the protection of the state on the 4th-13th of June and took the initiative to form a Kaunas region police department of 32 soldiers. These

donations of Kaunas can be treated as a declarative support for the protection of state as from the beginning of June there was no hope that Kaunas will be defended.

On the 8th-12th of June, fourteen delegates from Kaunas district and five delegates from Raseiniai district came to Kaunas in a response to the invitation of Kaunas citizens. The delegates gave donations and promised to provide more support. An agreement was made about the formation of Kaunas region police department, which was impossible due to the lack of time. The function of the police department and its subordination to the police commission of the Polish-Lithuanian Commonwealth reflected the precaution of the citizens against the coming occupation. Because of the lack of data about the Kaunas citizens' donations for state defence, it is not possible to say whether the amount of the collected donations was smaller in comparison to other towns of Lithuania. As the documents show, due to the changing situation, the majority of the promises were not fulfilled.

The support of Kaunas nobility to the reforms stopped when the king Stanisław August took an oath at the Confederation of Targovica and joined the opposition of the reforms. The occupation of Kaunas meant the end of war for the Kaunas citizens. Still, the support of the citizens for the reforms was shown by their cautious participation in the organization of support for the state (from the beginning of June) or their gratitude for the ruler, nobility, Seimas and the institutions of the central government for the given rights in the Law on the Cities of 1791. The cautiousness of the Kaunas citizens was not an exception. Vilnius citizens behaved in a similar manner at the sight of the coming threat of occupation

Keywords: 1792 war, townsmen, Kaunas, Civil and Military Commission, Four-year Sejm, Russian army.

Priedas

Aukos Abiejų Tautų Respublikos gynybai Kaune 1792 m. gegužės 29–birželio 13 d.

1 lentelė. Kauno pavieto bajorų pažadėtos surinkti ir duotos vardinės aukos Abiejų Tautų Respublikos gynybai 1792 m. gegužės 29 d.¹

	Pažadėta surinkti aukos mokestį ir rinkliavas aukai	1/10 grašio mokestį ir grūdų rinkliavą iš visų savo valdų, visuose pavietuose	1/10 grašio mokestį ir grūdų rinkliavą iš visų savo valdų, visuose pavietuose	1/10 grašio mokestį ir grūdų rinkliavą iš visų savo valdų, visuose pavietuose		Merus mokėti dvigubą padūmės mokestį ir aukos mokestį
	Atiduota suma į Civilinės karinės komisijos kasą 1792 m. gegužės 29 d.			540		360
	Pažadėta atvesti aprengtų, aprūpintų ir apginkluotų karių		15			
	Pažadėta paaukoti maisto produktų					10 statinių rugių
	Pažadėta paaukoti gyvulių		15 žirgų			2 arklai, 5 statinės avių
	Pažadėta paaukoti / paaukota brangių daiktų					
	Pažadėta paaukoti ginklų		3 patrankos	Visus turimus ginklus		
	Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)		1 440	540		360
	Pareigos ir titulai	Kauno pavieto maršalas	LDK stovyklininkas	AT Karo komisijos komisaras	Kauno pavieto romistras	Kauno pavieto žemionių teisimo teisėjas
	Vardas, pavardė (originalo kalba)	Ignacy Zabiello	Karol Prozor	Jerzy Zabiello	Ignacy Prozor	Piotr Zawisza
1						
2						
3						
4						
5						

¹ 1792 05 29, Kauno pavieto bajorų deklaracijos aktas ir po juo esantis aukų sąrašas, AGAD, f. Zbiór popielow, b. 325, l. 282a–283a.

2 lentelė. Kauno miestiečių vardinės aukos Abiejų Tautų Respublikos gynybai (1792 m. birželio 4–11 d.)²

1	Jan Rejs	Vaitas		Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)		Pažadėta paaukoti ginklų ir amunicijos		Pažadėta paaukoti brangių daiktų	1 arklys	Pažadėta paaukoti medžiagos		Pažadėta paaukoti maisto produktų		Pažadėta atvesti savanorių	Aukos pateikimo Kauno magistrato kasai data	Įrašo protokolų knygoje data
2	Kristian Strausz	Tarėjas	100		2 pistoletai											06 04
3	Zashariasz Henzel	Tarėjas	100													06 04
4	Maciej Rymaszevski	Tarėjas	50													06 04
5	Ignacy Tubielewicz	Raštininkas	50													06 04
6	Karol Kazakiewicz	Sindikas	72													06 04
7	Jan Ajewski		54													06 04
8	Jan Gunkeleit		100													06 04
9	Mariana Malinowska		1													06 04
10	Barbara Wysocka		1													06 04
11	Maciej Bartoszewicz		18													06 04
12	Jakubowska Kawa-jewska	Siuvėjas meistras	1													06 04
13	Krzysztofowa Giedroj-czowa		2													06 04
14	Magdalena Bohdawi-czowa		1,03													06 04
15	Mateuszowa Cima-szewska		1													06 04

2 Lentelė sudaryta pagal: K44, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 21–23, 24a, 26a.

2 lentelės tęsinys

	Vardas, pavardė (originalo kalba)	Statusas miesto bendruomenėje, pareigos, profesija	Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)	Pažadėta paaukoti ginklų ir amunicijos	Pažadėta paaukoti brangių daiktų	Pažadėta paaukoti gyvulių arba pašaro	Pažadėta paaukoti medžiagos	Pažadėta paaukoti maisto produktų	Pažadėta atvesti savanorių	Aukos pateikimo Kauno magistrato kasai data	Irašo protokolų knygoje data
16	Kazimierzowa Cima-szewska		1							06 04	06 04
17	Mateuszowa Lachowiczowa		1							06 04	06 04
18	Stefan Jachimowicz		1							06 04	06 04
19	Fryderych Szott		8							06 04	06 04
20	Jan Guterman	Pirklys		2 statinaitės parrako, 1 „kiaulė“ (savinia) švino ¹		5 statinės avižų				06 04	06 04
21	Jozef Lenczewski		4							06 04	06 04
22	Mikołaj Suchodolski		54							06 04	06 04
23	Jakob Dobrowolski	Buvęs magistrato pareigūnas		2 palašai ir 1 ilgavamzdis šautuvas						06 04	06 04
24	Jan Bielski		1							06 04	06 04
25	Jakob Rozmysłowicz		1							06 04	06 04
26	Ignacy Rutkiewicz		1							06 04	06 04
27	Jakubowa Kowalewska		1							06 04	06 04
28	Jan Czechowicz	Vyresnysis siuvėjas		2 pistoletai						06 04	06 04
29	Maciej Szodkowski		4							06 04	06 04
30	Michał Brecht		1							06 04	06 04
31	W. Wojdzbun	Bajoras, stalininkas	2,21							06 04	06 04

2 lentelės tęsinys

	Vardas, pavardė (originalo kalba)	Statusas miesto bendruomenėje, pareigos, profesija	Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)	Pažadėta paaukoti ginklų ir amunicijos	Pažadėta paaukoti brangių daiktų	Pažadėta paaukoti gyvulių arba pašaro	Pažadėta paaukoti medžiagos	Pažadėta paaukoti maisto produktų	Pažadėta atvesti savanorių	Aukos pateikimo Kauno magistrato kasai data	Įrašo protokolų knygoje data
32	Bazyli Palijewski		2,27							06 04	06 04
33	Michał Palijewski		10	1 ginklas (ortęz); 1 karabinas						06 04	06 04
34	Tadeusz Jakubowski		18							06 04	06 04
35	Tadeusz Lomejko		3							06 04	06 04
36	Andrzej Dolkrowski		8							06 04 ²	06 04
37	Kristian Ryz		6							06 04	06 04
38	Krystian Baurat		6							06 04	06 04
39	Godfryd Deiter		2							06 04	06 04
40	Tadeusz Kulbaczewski	Vyresnysis dailidė	4							06 04	06 04
41	Jerzy Baltuszewicz ir Jakubowa Baraczewska		2							06 04	06 04
42	Karol Wunderam	Pirklys						5 statinės rugių			06 04
43	Piotr Gielcewicz		2							06 04	06 04
44	Kazimierz Rubaszewski		1							06 04	06 04
45	Ignacy Osachowski		6							06 04	06 04
46	Godfryd Arend		4							06 04	06 04
47	Maciej Jalowicki		2							06 06	06 06
48	Jan Kasperowicz		2							06 06	06 06
49	Antoni Szabanowski		6							06 06	06 06
50	Stanisław Urbanowicz		2							06 06	06 06

2 lentelės tęsinys

	Vardas, pavardė (originalo kalba)	Statusas miesto bendruomenėje, pareigos, profesija	Pažadėta paaugoti pinigų suma (auksiniais)	Pažadėta paaugoti ginklų ir amunicijos	Pažadėta paaugoti brangių daiktų	Pažadėta paaugoti gyvulių arba pašaro	Pažadėta paaugoti medžiagos	Pažadėta paaugoti maisto produktų	Pažadėta atvesti savanorių	Aukos pateikimo Kauno magistrato kasai data	Įrašo protokolų knygoje data
51	Józefowa Michałowska		1							06 06	06 06
52	Tomasz Rejs	Buvęs burmistras	300						36	06 08	06 08
53	Jacob Brosch	Mėsinkininkas	8							06 09	06 09
54	Kristian i Jan Szpringerowie		50							06 11	06 11
55	Jan Godlewski		8							06 11	06 11
56	Antonitowa Dukwiczowa		3			13 svarų švino					06 11
	Is viso (aukejo 58 asmenys)	1 bajoras, 2 buvę magistrato pareigūnai, 6 savivaldos pareigūnai, 2 pirklių, 4 amatininkai, 30 miesto piliečių ir 13 moterų	1 088 auks. 21 gr.	4 pistoletai, 2 šautuvai, 2 palašai, 2 statinai, parako, 1 „kiaušė“ ir 13 svarų švino		1 arklis, 5 statinės avių		5 statinės rugių	36 savanoriai	Is viso sumokėta ir atiduota Kauno magistrato kasai: 739 auks. 21 gr.	

3 lentelė. Kauno miesto visuomeninių bendruomenių aukos Abiejų Tautų Respublikos gynybai (1792 m. birželio 4 d.)³

	Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)	Pažadėta paaukoti ginklų ir medžiagos amunicijai	Pažadėta paaukoti brangių daiktų	Pažadėta paaukoti gyvulių	Pažadėta paaukoti medžiagos	Pažadėta paaukoti maisto produktų	Pažadėta atvesti savanorių	Atiduota į Kauno magistrato kasą	Įrašo protokolo knygoje data
1	800								06 04
2	100		50 lotų ³ (<i>lotow</i>) sidabro						06 04
3	80,27							06 04	06 04
4	91								06 04
<i>Iš viso</i>	<i>1 071 auks. 27 gr.</i>		<i>50 lotų sidabro</i>					<i>Iš viso sumokėta ir atiduota magistrato kasai: 80 auks. 27 gr.</i>	

³ Lentelė sudaryta pagal: KAA, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 21–22.

4 lentelė. Kauno ir Raseinių apygardų laisvųjų miestų aukos Abiejų Tautų Respublikos gynbai (1792 m. birželio 8–13 d.)⁴

Laisvasis miestas	Pažadėta pinigų suma (auk-ginklų sinas)	Pažadėta aukota pinigų suma (auk-ginklų sinas)	Pažadėta paaukoti brangių daiktų	Pažadėta paaukoti gyvulių / pašaro	Pažadėta paaukoti medžiagos unifor-moms	Pažadėta paaukoti maisto pro-dukčių	Pažadėta atvesti savano-rių	Aukos, pateikimo Kauno magistrato turta per kasai data	Pažadėta paaukoti išvardytą turta per data	Įrašo proto-kolų knygoje	Laisvojo miesto delegatų pareigy-bės ir statusas
1	Prienai	400							9	06 08	Burmistras ir tarėjas
2	Karmėlava	306		17 pūdų avių		17 pūdų ruginių miltų			3	06 08	Vaitas ir miesto pilietis
3	Pilviškiai	100		10 gorcčių avių					10	06 08	Tarėjas ir miesto pilietis
4	Punia	300							8	06 08	Vaitas ir miesto pilietis
5	Liudvina-vas	300							8	06 08	Burmistras ir teisėjas
6	Vilkaviškis	200							7	06 08	Raštūninkas ir tarėjas
7	Babtai	200		5 statinės avių		2 statinės ruginių miltų			7	06 08	Vaitas ir teisėjas
8	Stakliškes	150			50 uolek-čių				7	06 08	Burmistras ir tarėjas
9	Darsūniš-kis	150		1 statinė avių	50 uolek-čių	1 statinė rugi-nių miltų			10	06 08	Burmistras ir teisėjas

⁴ Lentelė sudaryta pagal: KAA, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 23–25a, 26a.

4 lentelės tęsinys

	Pazadėta paaukoti pinigų suma (aukštinis)	Pazadėta paaukoti pinigų suma (aukštinis)	Pazadėta paaukoti brangių daiktų	Pazadėta paaukoti gyvulių / pašaro	Pazadėta paaukoti medžiagos uniformoms	Pazadėta paaukoti maisto produktų	Pazadėta atvesti savanorių	Pazadėta Aukos, Kauno magistrato kasai data	Pazadėta paaukoti išvardytą turtą per dienas(-ų)	Įrašo protokolių knygoje data	Laisvojo miesto delegatų pareigybės ir statusas
10	Josvainiai	150							6	06 08	Tarėjas ir suolininkas
11	Marijampolė	100							10	06 08	Burmistras ir tarėjas
12	Šeduva	500	1 patranka						7	06 08	Bajoras ir miestėlas
13	Jurbarkas	120							10	06 08	Burmistras ir raštininkas
14	Vištytis	400							7	06 09	Burmistras ir tarėjas
15	Velitona	200						06 09	-	06 09	Burmistras
16	Biržai	100							7	06 09	2 tarėjai
17	Joniškis	50							9	06 09	Burmistras
18	Skirsnemunė	50							7	06 09	Tarėjas ir sindikas
19	Rumšiškes	100						06 13	-	06 13	Sindikas
	Iš viso	3 876 aukš.	1 patranka	6 statinės, 17 pūdų ir 10 gorių avižių	100 uo- lektijų audinių	3 statinės ir 17 pūdų rūginių miltų	-	Sumokėta ir atiduota Kanno magistrato kasai: 300 aukš.			18 miestų su savivaldos pareigūnais, 1 savivaldos neišsirinkęs miestelis (Šeduva)

5 lentelė. Kauno apygardos laisvųjų miestų savivaldos pareigūnų vardinės aukos Abiejų Tautų Respublikos gynybai (1792 m. birželio 4 ir 9 d.)⁵

	Vardas, pavardė (originalo kalba)	Laisvasis miestas, pareigos savivaldoje	Pažadėta paaukoti pinigų suma (auksiniais)	Paaukota ginklų	Paaukota brangių daiktų	Paaukota gyvulių	Paaukota medžiagos	Paaukota maisto produktų	Atvesta savanorių	Aukų pateikimo Kauno magistrato kasai data	Įrašo protokolų knygoje data
1	Stanisław Trojanowski	Veliuonos burmistras	54		1 sidabrinis laikrodys	1 arklys		06 09 ⁴		06 09	
2	Jozef Zukowski	Karmėlavos tarėjas	136					06 09			
	Iš viso		190 auks.		1 sidabrinis laikrodys	1 arklys				Sumokėta ir atiduota magistrato kasai: 190 auks. ir 1 sidabrinis laikrodys	
Kauno miesto savivaldos pareigūnų aukos (1792 m. birželio 4 d.)											
1	Jan Rejs	Kauno vaitas				1 arklys					06 04
2	Kristian Strausz	Kauno tarėjas	100	2 pistoletai							06 04
3	Zachariasz Henzel	Kauno tarėjas	100					06 06			06 04
4	Maciej Rymaszewski	Kauno tarėjas	50								06 04
5	Ignacy Tubielewicz	Kauno raštininkas	50								06 04
6	Karol Kozakiewicz	Kauno sindikas	72								06 04
	Iš viso		372 auks.	2 pistoletai		1 arklys				Sumokėta ir atiduota magistrato kasai: 100 auks.	

⁵ Lentelė sudaryta pagal: KAA, f. 1600 (69), a. 1, b. 617, l. 21, 23.

6 lentelė. Kaune pažadėtos surinkti ir duotos aukos Abiejų Tautų Respublikos gynymai 1792 m. gegužės 29–birželio 13 d.⁶

			Paaukota ir pažadėta paaukoti pinigų suma	Pažadėta paaukoti ginklų ir medžiagos amunicijai	Pažadėta paaukoti brangių daiktų	Pažadėta paaukoti gyvulių	Pažadėta paaukoti medžiagos uniformoms	Pažadėta paaukoti maisto produktų	Pažadėta parengti karių ir atvesti savanorių	Pažadėta surinkti aukos mokesčių ir papildomą padūmės mokesčių aukai	Sumokėta ir atiduota Civilinės karinės komisijos ir magistrato kasoms
1	Kauno bajorų vardinės aukos (11)	4 620 auks.	3 patrankos, 25 šautuvai, 2 palašai	17 žirgų, 4 arkkliai ir 5 statinės avių	-	-	-	15 aprengtų, aprūpintų ir apginkluotų karių ir 2 savanoriai	Suma nežinoma	2 440 auks.	
2	Kauno miestiečių vardinės aukos (58)	1 088 auks. 21 gr.	4 pistoletai, 2 šautuvai, 2 palašai, 2 statinės parako ir apie 20 svarų švino	1 arklys, 5 statinės avių	-	-	-	36 savanoriai	-	739 auks. 21 gr.	
3	Kauno miesto visuomeninių bendruomenių aukos (4)	1 071 auks. 27 gr.	-	-	50 lotų sidabro	-	-	-	-	80 auks. 27 gr.	
4	Kauno apygardos laisvųjų miestų aukos (19)	3 876 auks.	1 patranka	6 statinės, 17 pūdų, 10 goricų avių	-	100 uolekčių audinių	3 statinės ir 17 pūdų ruginių miltų	-	-	300 auks.	

⁶ Lentelė parengta apibendrinus 1–5 lentelių duomenis.

6 lentelės tęsinys

					Sumokėta ir atiduota Civilinės karinės komisijos ir magistrato kasoms	190 auks. ir 1 sidabrinis laikrodinis	3 750 auks. 18 gr. ir 1 sidabrinis laikrodinis
					Pažadėta surinkti aukos mokesčių ir papildomą padūmės mokesčių aukai	-	Suma
					Pažadėta parengti karių ir investiti savanorių	-	15 aprengtų, aprūpintų ir nežinoma apginkebatų karių ir 38 savanorių
					Pažadėta paaukoti maisto produktų	-	3 statinės ruginių miltų
					Pažadėta paaukoti medžiagos uniformoms	-	100 uolečių audinių
					Pažadėta paaukoti gyvulių	1 arklis	17 žirgų, 6 arkliai, 11 statinių, 17 padų ir 10 gorcū avių
					Pažadėta paaukoti brangių daiktų	1 sidabrinis laikrodinis	50 lotų sidabro ir 1 sidabrinis laikrodinis
					Pažadėta paaukoti ginklų ir medžiagos amunicijai	-	4 patrankos, 2 šautuvai, 4 pistoletai, 4 palašai, 2 statinės parako, 1 „kiaulė“ ir 13 svarų švino
					Paaukota ir pažadėta paaukoti pinigų suma	190 auks.	10 846 auks. 18 gr.
5	Kauno apygardos laisvųjų miestų pareigūnų vardinės aukos (2)	Iš viso (71 asmuo, 4 bendruomenės, 19 miestų)					

1 Svorio mato „kiaulė“ dydžio nustatyti nepavyko. Vis dėlto, neabejotinai, jis savo dydžiu kelis kartus lenkė akmenį (32 svarus).

2 Sumokėjo 5 auks.

3 Apie 0,6 kg sidabro.

4 Apie arklio atidavimą duomenų nėra.